

Vitezović u „književnoj republici“: ego-mreža Pavla Rittera Vitezovića i adresata njegovih pjesničkih poslanica

Tihana Kušter

doktorandica

*Poslijediplomski doktorski studij predmoderne povijesti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*

U ovom istraživanju koriste se metapodaci iz Vitezovićevih pjesničkih poslanica kako bi se (re)konstruirala struktura i kompozicija ego-mreže Vitezovićevih adresata. Pristupom historijske analize mreža, stvaranjem relacijske baze podataka te uvođenjem socijalnih kategorija i atribucija adresatima prikazuje se kompozicija i dinamika razvoja Vitezovićeve mreže adresata. Dokazuje se (su)postojanje jakih i slabih veza tijekom Vitezovićeva života čime se produbljuju dosadašnje spoznaje o Vitezovićevom društvenom usponu i materijalnom životnom padu.

Ključne riječi: Pavao Ritter Vitezović, pjesničke poslanice, historijska analiza mreža, ego-mreža, književna republika

„Vizualiziramo, kako bismo vidjeli stvari koje nismo vidjeli ranije.”¹

Više stotina latinskih stihovanih pisama poteklo je iz pera Pavla Rittera Vitezovića (1652–1713). Velika većina njih bila je upućena i poslana stvarnim osobama iz njegova života, a Vitezović ih je kasnije i redigirao s očitom namjerom da ih objavi. Upravo su ego-mreža 130 adresata kojima su upućene poslanice, te Vitezović kao pošiljalatelj u njenom središtu, predmet ovog istraživanja. Pritom u fokusu istraživanja kao primarni izvor nije sadržaj poslanica već metapodaci vezani uz te poslanice (kome, kada i gdje su poslana?) te atributi poput spola, regionalne pripadnosti, miljea, službe, titule koji se mogu pripisati Vitezovićevim adresatima.

¹ Giovanna Cesarani u promidžbenom video materijalu projekta „Mapping the Republic of Letters”.

Vitezovićeve 432 latinske pjesničke poslanice priredile su i objavile Violeta Moretti i Gorana Stepanić (Moretti, Stepanić 2019). Iz tog korpusa, njih 414 napisao je sam Vitezović, a njih 18 bile su upućene njemu. Ove latinske pjesničke poslanice na koncu ostale u rukopisu poslužile su početkom 20. stoljeća Vjekoslav Klaiću za sastavljanje Vitezovićeve biografije. Budući da je Klaić, sudeći po biografiji, imao na uvid i poslanice koje danas nisu dostupne, za pretpostaviti je kako je trenutni korpus poslanica necjelovit te će se možda i podaci i mreža adresata jednog dana moći nadopuniti.

Mapiranje mreže adresata

Stvaranje i mapiranje mreže adresata povijesnih velikana čija ostavština broji veću količinu pisama posljednjih je deset godina čest cilj istraživanja koja koriste više kvantitativnih metoda digitalne historije. Zajednički im je pristup historijska analiza mreža koji primjenjuje formalnu metodologiju socijalne analize mreža. Pritom se termin „mreža” ne koristi samo kao slikovit izraz za skup društvenih interakcija već se radi o terminu koji označava mrežu točno određenih entiteta i njihovih međusobnih veza. S obzirom na oblikovana istraživačka pitanja može se istraživati intenzitet bliskosti između entiteta ili primjerice centralnost entiteta koji se mogu grupirati ili filtrirati prema određenim atributima. Istraživati se mogu cijele mreže, bimodalne mreže i ego-mreže koje se sastoje od mreže kontakata ili altera koji se grupiraju oko određenog čvora odnosno ega (Crossley et al. 2015: 17). U slučaju ovog istraživanja, *ego* u središtu je Pavao Ritter Vitezović, *alteri* su adresati, a veze između njih su pjesničke poslanice. Jedan od najopsežnijih primjera istraživanja cijelih i ego-mreža je projekt „Mapping the Republic of Letters” pokrenut na Sveučilištu Stanford 2009. godine (Edelstein et al. 2017: 400–424). Cilj projekta bio je istražiti pojedine mreže korespondencije od razdoblja Erazma Roterdamskog do Benjamina Franklina. Kako su izgledale te mreže, jesu li zaista bile toliko široke i kako su se razvijale tijekom vremena samo su neka od pitanja kojima su se bavili sudionici projekta.²

Iako se pri mapiranju ego-mreže Vitezovićevih adresata može iskoristiti metodologija spomenutog projekta, potrebno je naglasiti kako između stanfordskog projekta i istraživanja koje će ovdje biti predstavljeno postoji nekoliko bitnih razlika u usporedbi izvora koji se koriste i podataka koji se daju iz njih izvući. Prvo, vrsta izvora jest bitno drugačija. Primarni izvor istraživanja nisu uobičajena pisma u prozi već pjesničke poslanice. Iako se radi o stvarnim pismima sa sadržajem o stvarnom životu, ona su ipak pisana u stihu. Osim toga, autor ih je uglavnom kasnije i redigirao s namjerom da ih objavi. I jedna i druga distinkcija upućuju na ponešto drugačiju namjenu tog izvora. Može se pretpostaviti kako je cilj pisama u stihu bilo

² Usp. *Mapping the Republic of Letters*.

i iskazivanje pjesničkog umijeća, a namjera objavljivanja poslanica ukazuje kako one nisu bile namijenjene samo adresatima već i široj javnosti.

Kada se uspoređi opsežnost Vitezovićeve korespondencije s korespondencijom drugih suvremenika koji su bili predmet istraživanja na projektu „Mapping the Republic of Letters“, vidljiva je drastična razlika. Dok se broj pisama Voltairea ili Athanasiusa Kirchera mjeri u tisućama, a enormna korespondencija talijanskog trgovca Francesca Datinija iz 15. stoljeća broji čak 150 000 pisama, korpus trenutno dostupnih Vitezovićevih pjesničkih poslanica sastoji se tek od nekoliko stotina primjeraka. Usporedbom opsega Vitezovićeve korespondencije s korespondencijom njegovih suvremenika, može se pretpostaviti kako je broj pisama koje je Vitezović poslao tijekom svog života, bilo u proznom bilo u pjesničkom obliku, bio mnogo veći. Dapače, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva se veći broj prozних pisama koje bi u budućnosti trebalo obraditi i adresate pridodati postojećoj mreži Vitezovićevih adresata. Toj mreži trebalo bi pridodati i adresate iz korpusa pjesničkih poslanica koje je Vjekoslav Klaić imao pri pisanju biografije početkom 20. stoljeća, a koje Moretti i Stepanić nisu bile dostupne. Međutim, na prvi pogled nedostatak materijala za kvantitativnu analizu može se iskazati kao kvalitativna prednost. Za razliku od brojnih pisama gore spomenutih povijesnih velikana, Vitezović je svoja pisma ili pjesničke poslanice upućene točno navedenim akterima sam probrao i redigirao s namjerom da ih objavi. Nije nam poznato kojom metodom je on svoje pjesničke poslanice birao i je li pri tome glavnu ulogu imao sadržaj poslanica, adresat ili pak oboje. No sama činjenica da je on to učinio daje dodatnu vrijednost korpusu koji posjedujemo.

Distinkcija koja najviše utječe na nužnost primjene drugačijih metoda unutar pristupa historijske analize mreža jest manjak odgovora koje je Vitezović primio od svojih adresata. U korpusu koji je bio dostupan V. Moretti i G. Stepanić nalazi se 18 poslanica upućenih Vitezoviću. Iako se on u pojedinim poslanicama žali na izostanak odgovora, što daje naslutiti da na neke poslanice zaista nije dobio željeni odgovor, treba pretpostaviti kako je na mnoge poslanice dobio odgovore koji nama nisu dostupni, posebice zato što se korespondencija s nekim adresatima održavala duže vrijeme. Osim toga, pojedina istraživanja ego-mreža posjeduju i podatke koji govore o vezama između altera što ni u ovom istraživanju, a ni u brojnim drugim historijskim istraživanjima zbog nedostatka izvora nije slučaj. Stoga otkrivanje strukturnog oblika čitave mreže ega i altera nije moguće.

Naposljetku, vrijedi postaviti nekoliko pitanja na koja je moguće dati odgovor. Tko su bili Vitezovićevi adresati? Čime su se bavili i kojem miljeu su pripadali? Koliko je bila raznolika Vitezovićeva mreža adresata? Kako se Vitezovićeva mreža adresata razvijala tijekom njegova života? Koliko je kozmopolitska bila Vitezovićeva „književna republika“ i možemo li zaista u slučaju Vitezovićeve mreže adresata govoriti o „književnoj republici“?

Modeliranje baze podataka

Korpus pjesničkih poslanica za stvaranje mreže Vitezovićevih adresata čine 432 stihovana pisma, od čega je njih 18 upućenih Vitezoviću i 414 Vitezovićevih upućenih na 131 adresata.³ Sve poslanice upućene su stvarnim ili imaginarnim primateljima osim dvije, jedne koja je bila upućena bečkom glasilu *Mercurius Viennensis* i jedne upućene anonimnom pjesniku. Najmanji broj sačuvanih poslanica, njih 37 poslanih dvadeset i jednom adresatu, nastao je u Vitezovićevim dvadesetim godinama, 1676. i 1677. godine.⁴ Iz Vitezovićevih tridesetih godina sačuvane su 44 poslanice poslane osamnaestorici adresata, nastale u razdoblju od 1682. do 1684. godine.⁵ Vjekoslav Klaić u nekoliko navrata spominje, opisuje ili čak navodi poslanice koje se ne nalaze u ovom korpusu, a za dio njih navodi da su nastale 1690-ih godina.⁶ Iz Vitezovićevih četrdesetih godina, točnije od 1701. do 1703. godine, sačuvan je najveći broj poslanica, njih 270 poslanih sedamdeset četvorici adresata, i 10 primljenih poslanica.⁷ Iz posljednje tri godine Vitezovićevega života (1710–1712) sačuvane su 63 poslanice poslane trideset četvorici adresata, i njih osam primljenih.⁸ Posljednja sačuvana poslanica datirana je samo osam mjeseci prije Vitezovićeve smrti, 20. siječnja 1713. godine.

Iako malobrojni, recentni priručnici o korištenju kvantitativnih metoda u historijskoj znanosti iznimno su korisni za modeliranje baza podataka (Lemercier 2019; Lemercier 2015: 281–310). Adresati su u bazi podataka označeni imenom, prezimenom i dodatnim atribucijama. Kako bismo mogli prikazati kompoziciju Vitezovićeve mreže ili usporediti karakteristike ega s karakteristikama altera te tako istražiti homofiliju,⁹ potrebno je adresate kategorizirati prema pomno određenim atributima. S obzirom na dostupne podatke o adresatima, uvedeno je pet kategorija atribucije: *Spol*, *Regionalna pripadnost*, tri socijalne kategorije (*Milje*, *Služba*, *Titula*) i *Odnos s Vitezovićem*.

Atribucija *Spola* uvedena je kako bi se prikazala kompozicija mreže adresata po spolu. Sve individue atribuirane su kao muško ili žensko, ovisno o imenu ili obliku latinske riječi. Izuzetak je već spomenuto bečko glasilo *Mercurius Viennensis* i kritički intonirana poslanica upućena anonimnom pjesniku. *Regionalna pripadnost*

³ Broj se razlikuje od broja 128 adresata navedenih u „Prilog I: Popis primalaca Vitezovićevih poslanica i njihova distribucija po godištimama” (Moretti, Stepanić 2019: 475–477). Naime, u toj tablici nisu navedeni adresati Martin Kostis (Cos3tis) iz poslanica III.10 i III.13 kojemu je upućeno pismo na hrvatskom jeziku, Gabrijel Turčinović iz poslanice V.100 {103}, te Georg Matthias Fischer (poslanice III.30 i III.31).

⁴ Moretti i Stepanić označile su ta godišta knjigama I. i II.

⁵ Moretti i Stepanić označile su to godište knjigom III.

⁶ Npr. poslanica Stjepanu Selišćeviću od 26. lipnja 1694. godine (Klaić 1914: 91–92).

⁷ Moretti i Stepanić označile su ta godišta knjigama IV. (1701), V. (1702) i VI. (1703).

⁸ Moretti i Stepanić označile su to godište knjigom VII.

⁹ Homofilija iskazuje povezanost ega s alterima sličnima sebi. Suprotnost od homofilije je heterofilija, povezanost ega s alterima različitima od sebe. Usp. Crossley et al. 2015: 7.

uvodena je kao kategorija kako bi se prikazalo u kojoj mjeri je Vitezovićeve mreže bila kozmopolitiska.¹⁰ Atribuirala se adresatima na dva načina; kod poznatih adresata regionalna pripadnost atribuirala se prema dostupnoj literaturi (Moretti, Stepanić 2019; Klaić 1914), kod manje poznatih adresata s imenima navedenim na narodnom jeziku, atribuirala se sukladno tom jeziku (pr. *della Vigne, della Vince...*). *Regionalna pripadnost* adresata koji nisu navedeni imenom i prezimenom označena je kao nepoznata (npr. *Praepositus, Tulipana, Perillustris ac Generosa N.N.*). Problem se javio kod nepoznatih osoba s imenima navedenim u latinskom obliku (*Joannes Wivecz, Zeno, Philipus Iacobus Cinus, Carolus, Sacri Ordinis Premonstratensium Praelatus*). Kod pojedinih adresata, bilo anonimnih, bilo nepoznatih osoba navedenih latinskim imenom, moglo se nagađati o regionalnoj pripadnosti. Primjerice, za Ivana Viveca (*Joannes Wivecz*) moglo bi se pretpostaviti da se radi o Hrvatu, međutim, moglo bi se raditi i o adresatu s područja Kranjske. Stoga je *Regionalna pripadnost* kod svih takvih primjera označena kao nepoznata.

Atribucija prema miljeu, društvenoj okolini za koju je netko vezan, najopćenitija je klasifikacija Vitezovićeve adresata. U kategoriji *Milje* određeno je devet atribucija: Polihistori, Anonimne žene, Vojno plemstvo, Zemaljsko plemstvo, Kraljevinsko plemstvo, Carska obitelj, Kler, Službenici dvora, komora, diplomati, kancelari i činovnici te Javni službenici (župan, namjesnik, sudac, profesor, poštar). Dodatnoj kategoriji *Novine* pripada bečko glasilo *Mercurius Viennensis*. Nepoznati adresati su u ovoj kao i u ostale dvije socijalne kategorije (*Služba* i *Titula*) ostali neatribuiranimi. Tri manje poznata adresata, sva trojica Vitezovićeve prijatelja iz djetinjstva ili iz Beča, također su ostali neatribuirani u socijalnim kategorijama.

Kategorija *Služba* sastoji se od 30 atribucija i uvedena je kako bi kompozicija društvene strukture Vitezovićeve adresata dobila još jasniji izgled. Stoga se primjerice *Kraljevinsko plemstvo* razlučuje na hrvatskog bana i ugarskog palatina, *Carska obitelj* na kralja/cara i nadvojvodu/budućeg cara, a *Službenici dvora, komora, diplomati, kancelari i činovnici* raščlanjuju se primjerice na erdeljskog kancelara, službenika transilvanske komore, službenika ugarskog dvora i komore, vijećnika Donje Austrije i sl.

Posljednja socijalna kategorija *Titula* uvedena je kao socijalna kategorija s naglaskom na društveni odnosno staleški status. U ovoj kategoriji nalazi se 25

¹⁰ Atribucija *Regionalna pripadnost* s pripadajućim kategorijama (Hrvat, Austrijanac, Madar, Čeh, Švicarac, Talijan, Francuz, Slovenac-Kranjac, Lihtenštajnac, Španjolac, Nijemac, Senjanin) kompromisni je odmak od povijesne stvarnosti napravljen za potrebe modeliranja baze podataka. Naime, osim što su stanovnici različitih povijesnih regija (npr. Koruške, Štajerske, Gornje Austrije itd.) svedeni često pod zajednički anakroni naziv (npr. Austrijanaca), u tom su povijesnom razdoblju postojala i očita preklapanja među kategorijama. Primjerice, najproblematičnija je kategorija Slovenaca odnosno Kranjaca koji su ujedno pripadali austrijskom političko-ideološkom miljeu. Međutim, ovakva kategorizacija uvedena je kako bi se s jedne strane uz nužni kompromis svodenja na zajednički nazivnik što bolje prikazao kozmopolitski karakter mreže, a s druge strane napravila distinkcija među regionalno udaljenim adresatima.

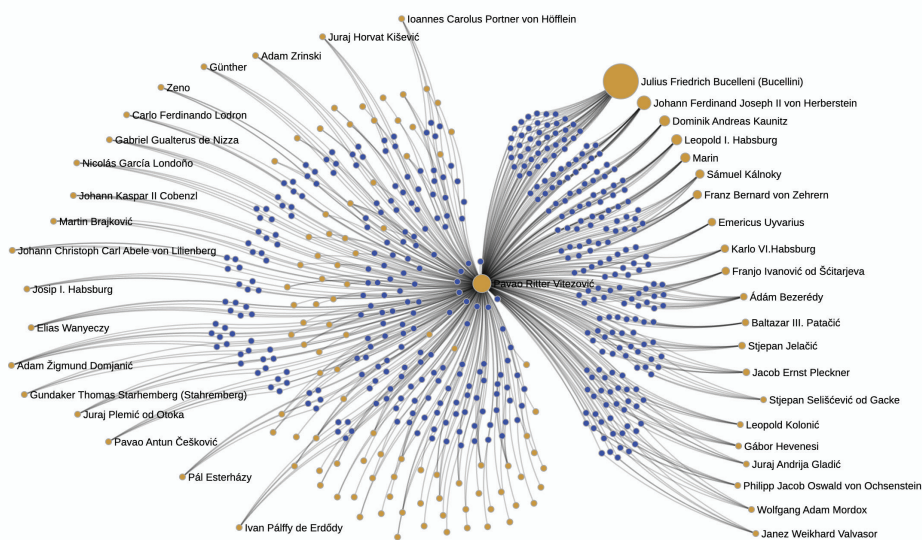
atribucija poput grofa, baruna, plemića, biskupa, župnika, kapucina, kanonika, rektora, profesora... Budući da se radi praktičnosti adresatima atribuirala samo jedna služba i titula, adresatima kod kojih je poznato više titula ili službi pripisivala se ona kojom se Vitezović koristi u poslanicama. U poslanicama bez svojstvene titulacije pripisivala se uglavnom najviša titula. Najučestaliji primjer su crkveni dostojanstvenici, ujedno i grofovi, kojima se uvijek pripisuje crkvena titula koja se smatra višom budući da je stečena naknadno u životu, a ne rođenjem. Titula se pripisala i biskupu Jožefu Rabatti, kojeg Vitezović ne titulira kao biskupa, ali znamo da je bio ljubljanski biskup, i to u trenutku pisanja poslanice. Radi lakšeg uočavanja grupacija, kod primjera gdje su titule slične (biskup i nadbiskup), navedena je ona koja prevladava u grupaciji. Problem se javio kod adresata koji su u trenutku pisanja poslanice imali jednu titulu te naknadno stekli više. Takvi primjeri razriješeni su ovisno o slučaju. Biskupu Emeriku Eszterházyju pridodana je titula biskupa jer ju je stekao svega nekoliko godina nakon pisanja poslanice.¹¹ No, kod atribucije službe nije upotrebljena ista metoda. Za adresate za koje u poslanicama nije navedena služba (npr. kapetan) nije navedena najviša služba koju je adresat obavljao u životu već ili ona najbliža ili ona koja se mogla svrstati u veću grupaciju. Stoga Franz Karl von Auersperg nije naveden kao general već kao kapetan, a Petar Keglević nije naveden kao banski namjesnik (kao u poslanici) već također kao kapetan, kao i kod sedam ostalih adresata.

Posljednja kategorija *Odnos s Vitezovićem* uvedena je kao pokušaj približavanja kvalitativnoj analizi poslanica s obzirom na adresate kojima su poslana. Uvedene su atribucije koje najbolje odgovaraju ili odnosu adresata s Vitezovićem ili u slučajevima kod kojih taj odnos zbog manjeg broja poslanica nije posve jasan, poslanici/poslanicama koje su adresatu upućene. Stoga su uvedene atribucije kao prijatelj, zaštitnik/patron, poslodavac, profesor, literarni prijatelj, cenzor ili atribucije koje sumiraju sadržaj poslanica: Vitezović mu piše pohvalnu poslanicu, moli za pomoć ili novac, šalje informacije, šalje svoja djela... Mnogim adresatima moglo bi se pridodati više atribucija, no odabir isključivo jedne atribucije kompromis je koji je potrebno napraviti kako bi se iskazala osnovna razlika između pojedinih adresata. Neke atribucije su veoma slične (Cenzor-Literarni prijatelj-Prijatelj; Poslodavac-Patron) što je potrebno imati na umu pri analizi i čitanju dobivenih rezultata. Kada

¹¹ Pripisivanje titule naknadno stečene u životu diskutabilno je budući da se time radi distinkcija između ljudi koji su u istom trenutku posjedovali istu titulu. Međutim, postavlja se pitanje je li, primjerice, u trenutku pisanja poslanice postojala (društvena, simbolička, politička) razlika između dvojice svećenika od kojih će jedan do kraja života titulom ostati svećenik, dok će drugi kroz nekoliko godina postati biskup? U rijetkim primjerima u kojima je korištena takva metoda, cilj je bio razlikovanje pojedinaca koji su bourdieuovskim rječnikom bilo na koji način već posjedovali određeni kapital ili su bili u potencijalnom procesu njegova stjecanja što je kasnije rezultiralo stjecanjem više titule.

bi se historijskoj analizi mreže adresata pridodala i analiza poslanica pristupom udaljenog čitanja (eng. *Distant reading*¹²) i time otkrili parametri za razlikovanje komunikacije Vitezovića s prijateljima u odnosu na komunikaciju s patronima, atribuiranje adresata bilo bi točnije te bi i rezultati možda bili drugačiji. Stoga je ova kategorija iako nedovoljno razrađena, uvedena kao poticaj na proširenje istraživačkih mogućnosti korištenjem pristupa udaljenog čitanja.

Osim adresata koji će u mreži biti prikazani kao čvorovi, u bazu je bilo potrebno uvrstiti i poslanice koje će činiti veze između njih. Osim naziva poslanice, pošiljatelja i adresata, u bazu je uvršteno mjesto slanja i datum kako bi se otkrila dinamika mreže, te broj stihova kao dodatni parametar za otkrivanje intenziteta prepiske. Ovi podaci o poslanicama bili su već strukturirani i objavljeni u priređivanju poslanica u izdanju Moretti, Stepanić (2014) te ih je bilo potrebno samo ubaciti u relacijsku bazu podataka.

Slika 1: Ego-mreža Pavla Rittera Vitezovića po broju poslanica (izrađeno u Nodegoat 8.0)

Za stvaranje relacijske baze podataka i vizualizacija za potrebe ovog istraživanja iskorišten je besplatni web-alat *Nodegoat*. *Nodegoat* omogućuje znanstvenicima izgradnju baze podataka na temelju vlastitog modela podataka. Znanstvenici mogu trenutačno i vrlo brzo obraditi te relacijski, dijakrono i prostorno analizirati i vizualizirati složene skupove podataka. Temelji se na objektno orijentiranom pristupu i teoriji aktera-mreža u kojoj se ljudi, događaji, artefakti i izvori tretiraju

¹² Udaljeno čitanje (eng. *Distant reading*) pristup je koji primjenjuje računalne metode za analizu književnih djela odnosno podataka izvedenih iz književnih djela. Usp. Žejn 2020: 265.

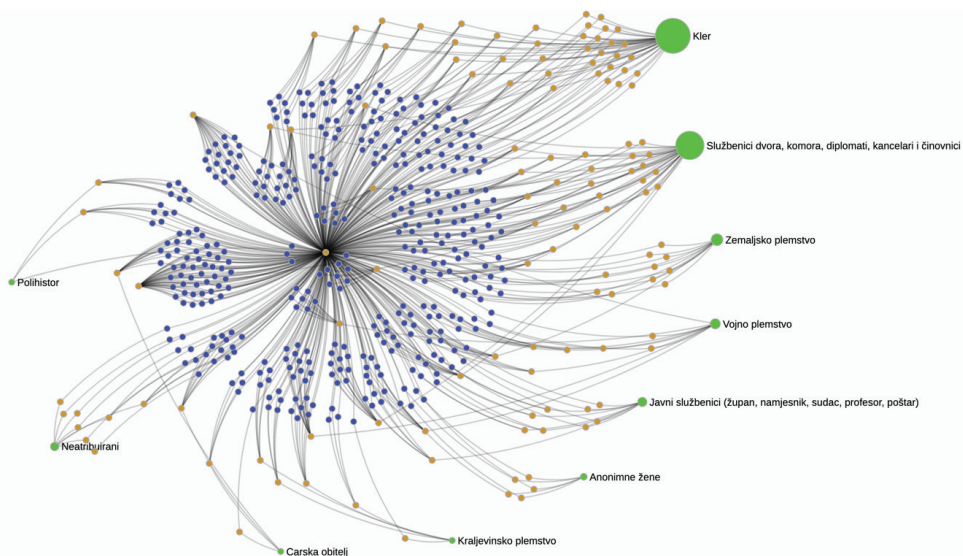
kao jednaki: objekti, a hijerarhija ovisi isključivo o sastavu mreže: odnosima.¹³ Iako Nodegoat ima i svojih ograničenja u vidu statističkih analiza te se modeliranje baze s objektno orijentiranim pristupom razlikuje od modeliranja baza za druge alate, za potrebe obrade, analize i vizualizacije na temelju dostupnih podataka u ovom istraživanju pokazao se dovoljno učinkovitim.

Mreža Vitezovićevih adresata

Na slici 1. prikazana je ukupna ego-mreža Pavla Rittera Vitezovića po broju poslanica. U sredini se nalazi *ego*, Pavao Ritter Vitezović, a oko njega se nalaze adresati. Veličina kruga pokraj imena adresata određena je brojem poslanica upućenih pojedinom adresatu. Manji, plavi krugovi u vezama između ega i adresata označavaju po jednu poslanicu. Usporedbom ove mreže s ukupnom ego-mrežom po broju stihova značajna razlika očituje se u promjeni položaja triju adresata, Franje Ivanovića od Šćitarjeva, Wolfganga Adama Mordoxa i Adama Žigmunda Domjanića. Kada se uvrsti parametar broja stihova, dvojica Vitezovićevih prijatelja i jedan zaštitnik (Mordox) uspinju se među prvih osam adresata, a među njima se Vitezovićev prijatelj Franjo Ivanović od Šćitarjeva uspinje na drugo mjesto. U mreži postavljenoj po *Spolu* vidljiva je dominacija jedne skupine (122 muškaraca i 7 žena). Kada se mreža postavi prema *Regionalnoj pripadnosti adresata*, vidljiva je podjednaka dominacija Hrvata (40) i Austrijanaca (36), zatim Mađara (18) te drastično manji broj Slovenaca (7) i Talijana (6). Vitezovićevu mrežu postavljenu prema *Miljeu* adresata (vidi sliku 2) čine u najvećoj mjeri pripadnici klera (40), zatim službenici dvora, komora, diplomati, kancelari i činovnici (32), zatim zemaljsko (12) i vojno plemstvo (10), javni službenici (9), anonimne žene (6), kraljevinsko plemstvo (5), carska obitelj (4) te adresati kojima se mogla pridodati atribucija polihistora (3). Kada se mreža postavi prema kategoriji *Službe*, vidljiva je slična slika. Dominira kler (39), zatim bečki dvor (15), ugarski dvor (12), plemstvo i vlastelini (12) te kapetani (7). Postavivši mrežu prema *Titulama*, vidljiva je jasna dominacija nižeg plemstva (25) te odmah zatim grofova (24). Slijede biskupi (11), baruni (10), kanonici (7), opati (6) rektori (3) i provincijali (3). U mreži postavljenoj prema *Odnosu s Vitezovićem* dominiraju prijatelji (27), zatim adresati kojima piše pohvalnu poslanicu i moli za pomoć ili novac (23) te neatribuirani adresati kojima šalje informacije (21). Slijede adresati kojima također piše počasnu poslanicu (15), ali bez jasnih naznaka traženja novčane ili druge pomoći. Nadalje, dominiraju literarni prijatelji (8), odnosno prijatelji s kojima Vitezović razmjenjuje svoja literarna djela te adresati kojima Vitezović šalje svoja djela (8). Od većih grupacija, Zaštitnici, patroni i poslodavci (8) nalaze se na posljednjem mjestu pokazujući kako je taj broj ipak bio nizak, posebno kada se uspoređi s brojem adresata kojima je upućen zahtjev za nekom vrstom pomoći (23).

¹³ Nodegoat. <https://nodegoat.net/about> (Datum posjete: 27. ožujka 2022)

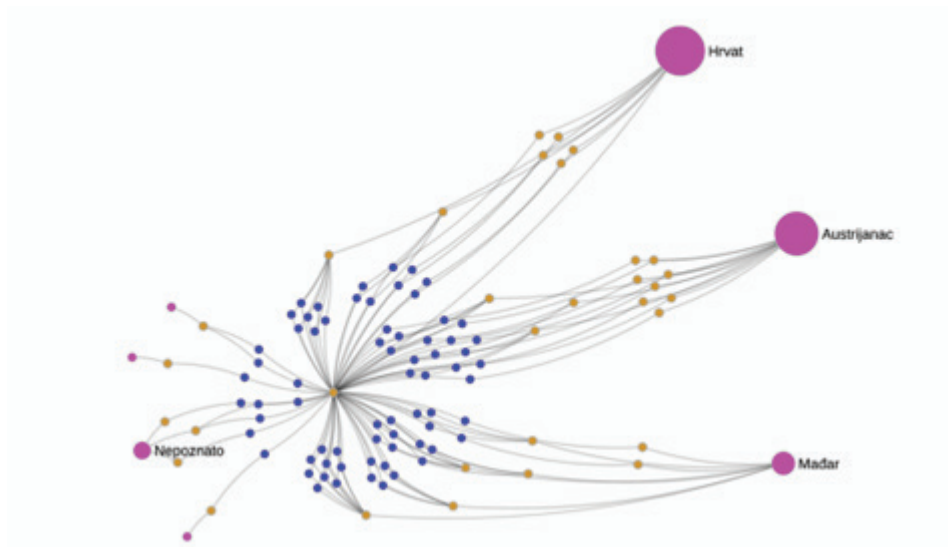
Slika 2: Mreža Vitezovićevih adresata po kategoriji Milje (izrađeno u Nodegoat 8.0)

Dinamika mreže Vitezovićevih adresata

Budući da većinu poslanica u analiziranom korpusu čine one iz 1700-tih godina, podaci iz tih poslanica dominiraju i u strukturi i kompoziciji ukupne ego-mreže Pavla Rittera Vitezovića. Stoga je potrebno istražiti dinamiku razvoja mreže i promotriti svako analizirano desetljeće zasebno. Za analizu dinamike Vitezovićeve ego-mreže adresata koristit će se standardne mjere: centralne tendencije veza (stupanj povezanosti altera s egom), centralne tendencije altera (tendencije altera po odabranim atribucijama), disperzija veza (raspršenost po atribucijama) i sličnost ega i altera (Crossley et al. 2015: 75–105; Kapeller 2020: 431–465).

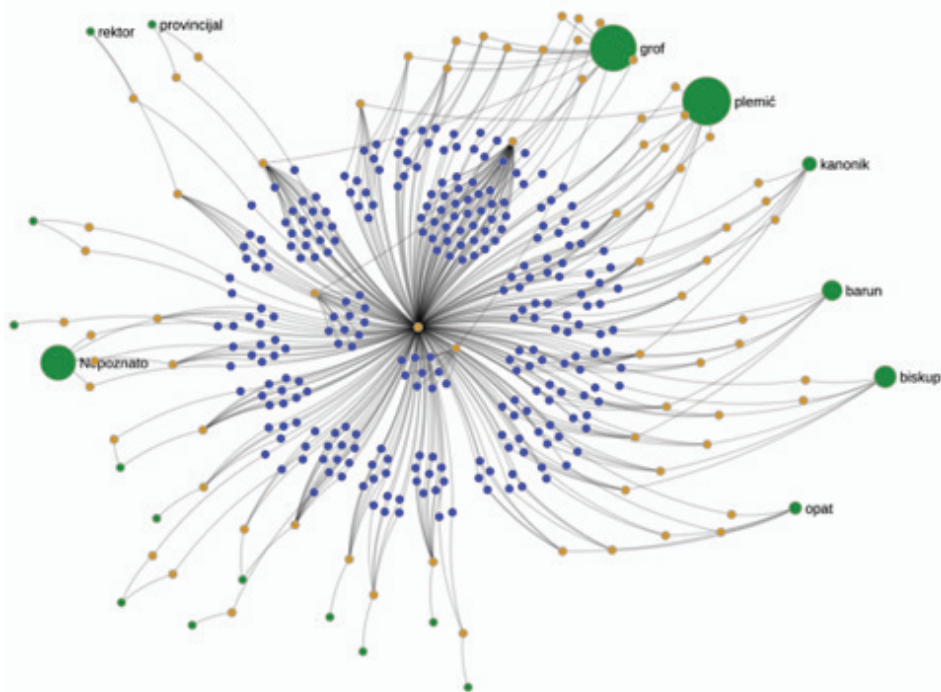
U dvadesetim godinama njegova života, Vitezovićeve su mreže po broju poslanica i mreža po broju stihova gotovo identične. Na prva tri mjesta nalaze se počim i zaštitnik Wolfgang Adam Mordox, zaštitnik, polihistor i poslodavac Janez Weikhard Valvasor te prijatelj Ivan Karlo Portner. Većina poslanica poslana je iz Kranjske u Sloveniji, Mordoxove rezidencije u Najhoffu, Valvasorove u Bogenšperku te jedan manji dio iz Zagreba, Rijeke i Senja. Jedino za ovo desetljeće ima smisla analizirati mrežu postavljenu po spolu budući da se isključivo tada javlja nešto značajniji udio (4) ženskih adresata u odnosu na 18 muškaraca. Po *Regionalnoj pripadnosti* (vidi sliku 3) mrežu čine u najvećoj mjeri Hrvati, zatim Kranjci odnosno Slovenci te svega dvojica Austrijanaca. Mrežu postavljenu po *Miljeu* čini u najvećoj mjeri zemaljsko i vojno plemstvo, anonimne žene te kler i javni službenici. Slična mreža javlja se i kod postavljanja mreže po *Službi*. U mreži postavljenoj prema *Titulama* vidljiva je jasna dominacija nižeg plemstva i baruna, zatim nepoznatih adresata

(anonimne žene) te svega po jedan opat i grof, rektor, provincijal... Kada se uvrsti *Odnos s Vitezovićem*, jasna je dominacija prijatelja, zaštitnika i patrona, adresata kojima šalje informacije. Svega jednom adresatu piše počasnu poslanicu ili šalje svoja djela.

Slika 3: Mreža Vitezovićevih adresata za 1670-te godine po kategoriji Regionalna pripadnost (izrađeno u Nodegoat 8.0)

U idućem desetljeću, Vitezovićeva mreža poprima ponešto drugačiju strukturu. Mreža postavljena po broju poslanica ili stihova gotovo je identična. Na samom vrhu nalaze se trojica Vitezovićevih prijatelja Franjo Ivanović od Ščitarjeva, Stjepan Jelačić i Juraj Horvat Kišević te zaštitnik-patron Adam Zrinski, sva četvorica novostečenih adresata. U mreži po *Regionalnoj pripadnosti* i dalje dominiraju Hrvati, no nestaje udio kranjskih adresata. Umjesto njih, počinje se povećavati udio Mađara. Iako je većina poslanica poslana iz Beča, svega po jedna iz Slovenije, Senja, Zagreba i Mađarske, u ovom se desetljeću u mreži adresata nalaze svega dva Austrijanca. Ipak, vrlo vjerojatno su dvije anonimne žene, Tulipana i Benigna, također po regionalnoj pripadnosti bile iz austrijskih krajeva. Promjena se javlja i u mreži postavljenoj po *Miljeu*. I u ovom desetljeću dominiraju vojno i zemaljsko plemstvo, ali se uz javne službenike i kler javljaju prvi puta i službenici dvora, komora, kancelari, diplomati i činovnici te kraljevinsko plemstvo. Slična struktura vidljiva je i kod mreže postavljene po *Službi*. U mreži postavljenoj po *Titulama*, također se javljaju promjene. Iako i dalje dominira niže plemstvo i baruni, Vitezović svoje poslanice upućuje i dvojici grofova i dvojici biskupa. Mreža postavljena po *Odnosu s Vitezovićem* veoma je slična onoj u prethodnom desetljeću. Dominiraju prijatelji, zaštitnici, patroni i poslodavci te tek dvojica adresata kojima piše počasne poslanice.

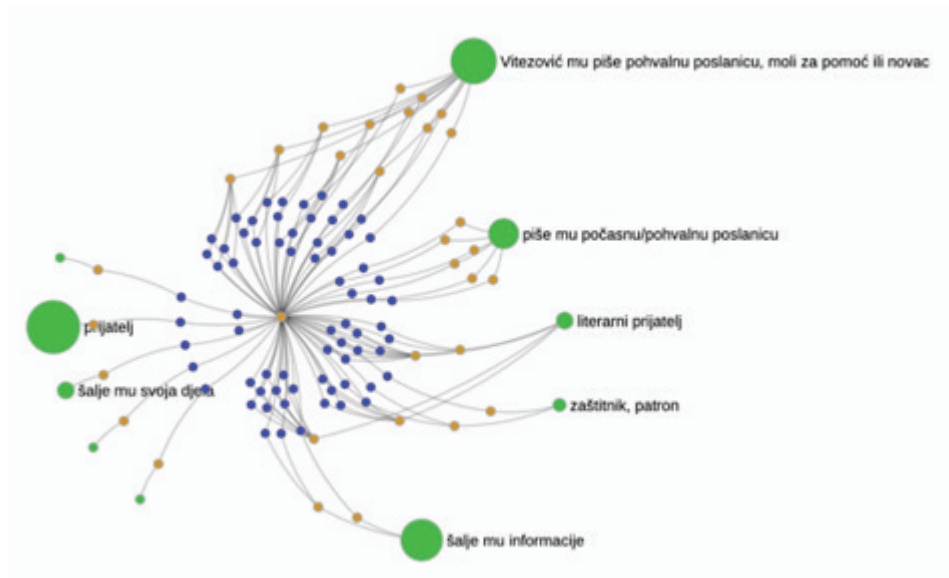

Slika 4: Mreža Vitezovićevih adresata za 1700-te godine po kategoriji Titula (izrađeno u Nodegoat 8.0)

U petom desetljeću Vitezovićevega života, mreža adresata poprima drastično drugačiji izgled. Više od polovice poslanica poslano je iz Beča dok je nešto manje od polovice njih poslano nakon Vitezovićevega povratka u Zagreb. I u ovom desetljeću su mreža postavljena po broju poslanica i ona postavljena po broju stihova identične. Na prva četiri mjesta nalaze se Julius Friedrich Bucellini, atribuiran kao poslodavac, odnosno adresat zadužen za financiranje Vitezovićevega rada, Johann Ferdinand von Herberstein, atribuiran kao zaštitnik/patron, Dominik Andreas Kaunitz kojemu Vitezović šalje pohvalne poslanice i moli ga za pomoć te car Leopold I, također atribuiran kao patron/zaštitnik. Prvi puta u mreži postavljenoj po *Regionalnoj pripadnosti* podjednak postotak čine Hrvati i Austrijanci te zatim Mađari i Talijani. Po prvi puta u mreži postavljenoj po *Miljeu* dominira kler te službenici dvora, komora, diplomati, kancelari i činovnici, a tek zatim vojno plemstvo, javni službenici i zemaljsko plemstvo. Prvi puta javlja se i korespondencija s carskom obitelji. Kada se uzme u obzir kategorija *Službe*, vidljivo je kako među službenicima dvora većinu čini bečki dvor, a manjinu službenici ugarskog dvora. Po prvi puta Vitezović svoje poslanice šalje u najvećem postotku visokom plemstvu, grofovima, zatim nižem plemstvu, kanonicima, barunima, biskupima i opatima (vidi sliku 4). Također, prvi

puta Vitezović ne komunicira najviše s prijateljima već s adresatima kojima piše pohvalnu poslanicu, moli ih za pomoć ili novac.

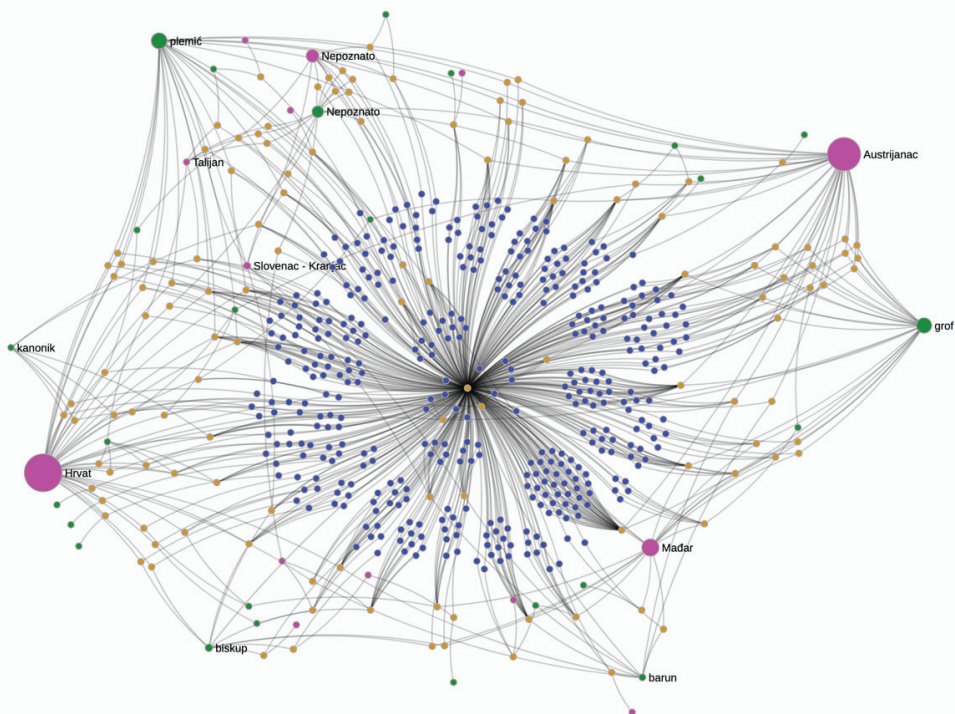
Posljednje dvije godine života Vitezović je poslanice slao pretežno iz Beča. Mreža adresata po broju poslanica razlikuje se od mreže adresata po broju stihova. Najveći broj poslanica upućen je palatinu Ivanu Pálffyju de Erdődyju, prijateljima Ádámu Bezerédyju i Eliasu Wanyeczyju, Gundakeru Thomasu Starhembergu i prijatelju Adamu Žigmundu Domjaniću. Najveći broj stihova upućen je pak prijateljima, Adamu Žigmundu Domjaniću i Ádámu Bezerédyju. Gotovo podjednak broj adresata činili su Hrvati, Austrijanci te nešto manje Mađari. Najveći broj adresata po *Miljeu* i dalje su činili kler i službenici dvora, komora te vojno, zemaljsko i kraljevinsko plemstvo i carska obitelj. Uglavnom su adresati bili grofovi, plemići, baruni i biskupi. Znakovito je kako je velika većina adresata atribuirana kao oni kojima Vitezović piše pohvalnu poslanicu, moli za pomoć ili novac te piše samo počasnu poslanicu dok je broj adresata atribuiranih kao prijatelji ili zaštitnici i patroni u manjini (vidi sliku 5).

Slika 5: Mreža Vitezovićevih adresata za 1710-e godine po kategoriji *Odnos s Vitezovićem* (izrađeno u Nodegoat 8.0)

U mrežama s više naglašenih kategorija može se uočiti *Regionalna pripadnost* najvažnijih atribucija u socijalnim kategorijama. Primjerice, adresati pripadnici klera bili su u velikoj većini Hrvati. Hrvati su uglavnom bili i javni službenici, dok su službenici dvora i komora bili većinom Austrijanci, nešto manje Mađari. Adresate s titulom grofa činili su Austrijanci i nešto manje Mađari, dok su niže plemstvo činili Hrvati, Slovenci i nešto manje Austrijanci i Mađari (vidi sliku 6). Biskupe

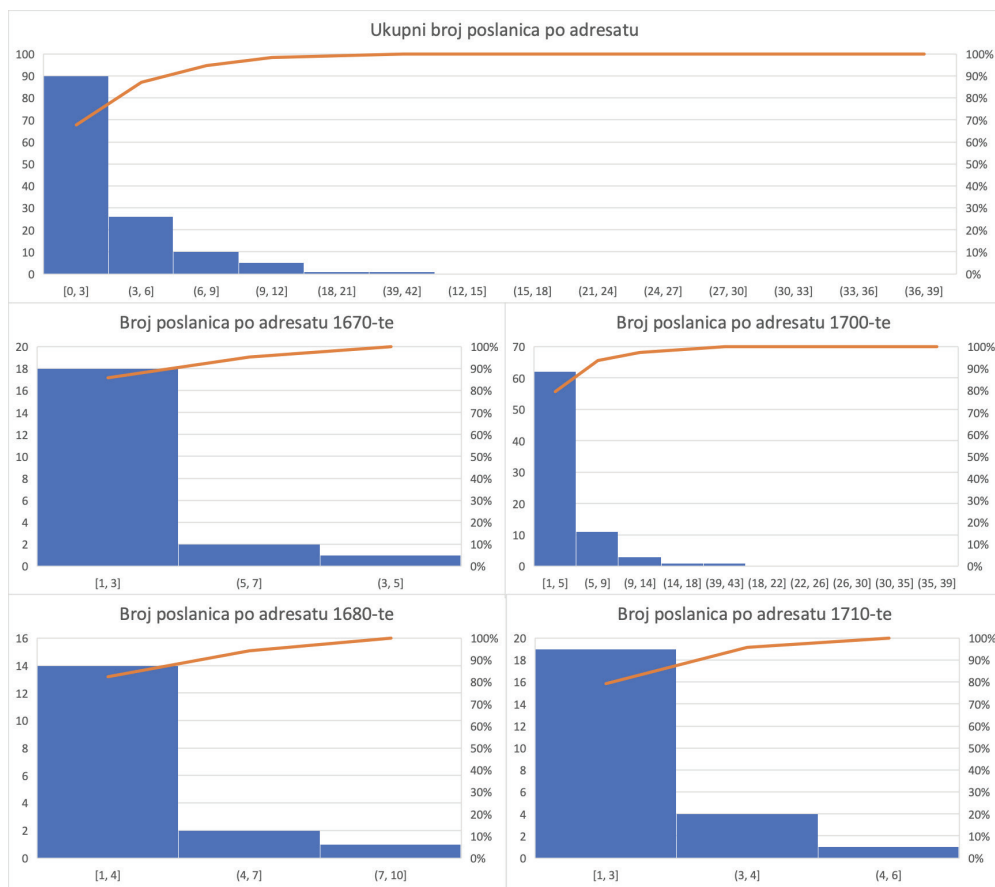
su činili podjednako Hrvati i Mađari. U mrežama je vidljivo kako je Vitezović Austrijancima i Mađarima pisao uglavnom iz Beča, dok je, očekivano, Hrvatima pisao podjednako iz Beča i Zagreba. Vidljivo je i kako su adresati atribuirani kao prijatelji uglavnom Hrvati i Slovenci dok su adresati kojima je pisao pohvalnu poslanicu i molio za novac ili pomoć Austrijanci i Mađari. Jasno je vidljivo i kako je većinu među adresatima s atribucijom prijatelj činilo niže plemstvo dok su adresate koje Vitezović moli za novac ili pomoć činili grofovi.

Slika 6: Mreža Vitezovićevih adresata po kategorijama Regionalna pripadnost i Titula (izrađeno u Nodegoat 8.0)

Važna mjera su i centralne tendencije veza koje govore o ukupnom broju poslanica upućenih nekom adresatu. Na slici 7. nalazi se pet grafova od kojih prvi prikazuje ukupni broj poslanica po adresatu, a ostala četiri broj poslanica po adresatu u određenom desetljeću. Usporedbom grafova vidljivo je kako je broj poslanica po adresatu bio najveći 1680-ih godina, zatim 1670-ih, pa 1710-ih, a najmanji 1700-tih godina koje najviše nalikuju grafu ukupnih poslanica po adresatu. Naime, u prva dva desetljeća vidljiva je dominacija jakih veza što je u korelaciji sa strukturom adresata po odnosu s Vitezovićem. U oba desetljeća dominiraju prijatelji, zaštitnici i patroni. U trećem desetljeću vidljiva je dominacija i slabih i jakih veza. Prema Granovetterovoj teoriji jakih i slabih veza (Granovetter 1973) ego kod kojeg je vidljivo supostojanje

dominacije jakih i slabih veza ima mnogo bolji pristup novim informacijama i resursima nego *ego* kod kojeg su prisutne samo jake veze. Analizirajući isključivo podatke dobivene na temelju analize mreža, može se pretpostaviti kako je Vitezović u svojim pedesetim godinama imao mnogo šire mogućnosti društvenog uspona nego u ranijim godinama.

Slika 7: Usporedba ukupnog broja poslanica po adresatu po desetljećima

Disperzija veza istražuje koliko su veze u mreži raspršene po atribucijama. Jedan od načina iskazivanja disperzije jest mjerenjem indeksa kvalitativne varijacije.¹⁴ Indeks kvalitativne varijacije (IQV) je mjera varijabilnosti za nominalne varijable kao što su regionalna pripadnost i titula. Indeks može varirati od 0,00 do 1,00. Kada su svi slučajevi u distribuciji u jednoj kategoriji, nema varijacije (ili raznolikosti) i IQV je 0,00.

¹⁴ Indeks je dobiven formulom: $IQV = H / (1 - 1 / \text{jedinstveni broj atribucija})$ pri čemu je $H = 1 - (\text{broj altera u atribuciji} / \text{ukupni broj altera})^2 - (\text{broj altera u atribuciji} / \text{ukupni broj altera})^2 \dots$ Usp. Crossley et al. 2015: 78–79

IQV regionalnosti (vidi tablicu 1) kroz sva je desetljeća vrlo sličan i govori o visokom stupnju diferencijacije unutar te kategorije. Najmanja diferencijacija vidljiva je u posljednja tri desetljeća kada se s obzirom na broj podataka, odnosno poslanica, uspostavlja drastična dominacija triju regionalnih skupina (Hrvata, Mađara i Austrijanaca), što je posebno vidljivo u 1700-tim godinama. IQV *Titula* (vidi tablicu 1) također je izrazito visok u sva četiri promatrana desetljeća i omogućuje nam pretpostavku o iznimnoj različitosti među Vitezovićevim adresatima atribuiranim po titulama. Oba indeksa ukazuju na Vitezovićevu umreženost u oba smjera, i s prostorno i sa socijalno raznolikom grupacijom ljudi. Međutim, iako ima smisla uspoređivati dinamiku indeksa kvalitativne varijacije, prosječni ili apsolutni indeks kvalitativne varijacije vrijedi iskazati samo u korelaciji s analizama drugih ega i ego-mreža.

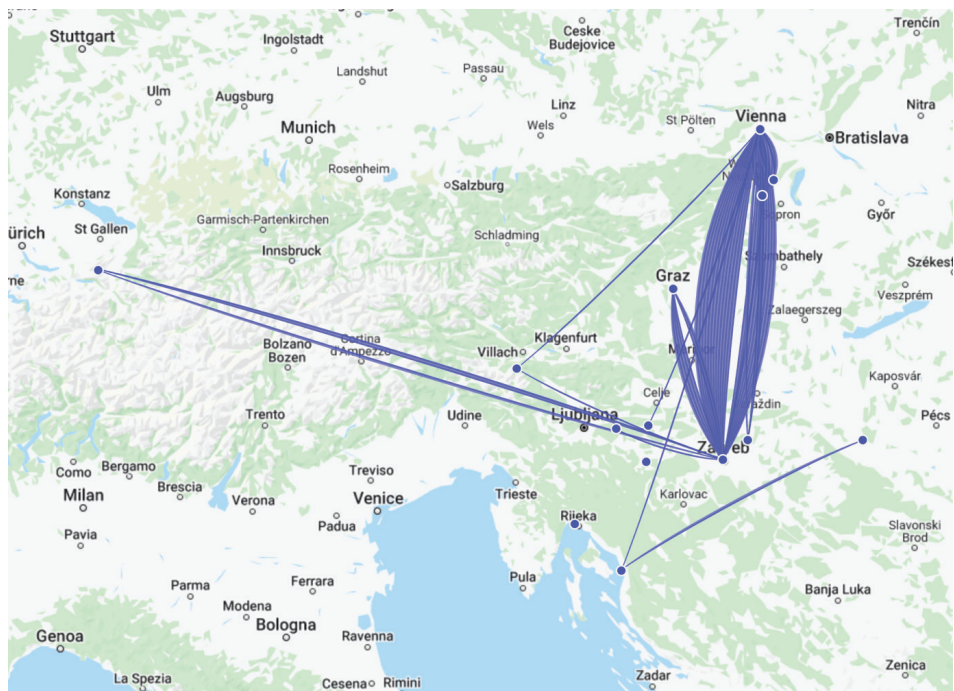
Tablica 1:
Indeks kvalitativne varijacije regionalnosti i titula po promatranim desetljećima

Desetljeće	IQV Regionalnosti	IQV Titule
1670-te	0,849	0,875
1680-te	0,77	0,918
1700-te	0,731	0,935
1710-te	0,79	0,940

Sličnost ega i altera ili postojanje homofilije/heterofilije iznimno je teško istražiti na temelju postojećih podataka. Naime, kako je obrazloženo, socijalne kategorije *Miljea*, *Službe* i *Titule* nisu apsolutne već promjenjive te se adresatu istovremeno može pripisati više atribucija. Ipak, radi pronalaženja strukture, istraživač kompromisno mora odabrati jednu atribuciju. Stoga je atribucija *Službe*, polihistor (ujedno pripisana i Vitezoviću), pripisana tek trojici adresata; Janezu Weikhardu Valvasoru, Philippu Jacobu Oswaldu von Ochsensteinu i Georgiusu Matthiasu Fischeru. Pritom atribucija polihistor nužno označava adresata koji je ne samo stručnjak u mnogim područjima već i adresata koji se istaknuo primarno svojim intelektualnim radom. Za izračun homofilije koristi se EI Krackhardt-Stern indeks.¹⁵ EI indeks bi po kategoriji *Službe* iznosio 0,93 te iskazivao gotovo potpunu heterofiliju. EI indeks po kategoriji *Titula* nema smisla izračunavati budući da je Vitezović svoje barunstvo stekao naknadno u poznim godinama te je stoga njegova atribucija fluidna.

Naposljetku, izrazita heterofilija po kategoriji *Službe* ukazuje na postavljanje pitanja o opravdanosti korištenja koncepta „književne republike” kada je u pitanju

¹⁵ $EI = (E-I)/(E+I)$ pri čemu je E broj veza koje ego ima s alterima s drugačijim atribucijama od svoje, dok I označava broj veza s alterima s istim atribucijama kao što je njegova. EI može iznositi od -1 (potpuna homofilija) do +1 (potpuna heterofilija) Usp. Crossley et al. 2015: 81.

Slika 8: Mapiranje mjesta slanja Vitezovićevih poslanica

Vitezovićeva korespondencija poslanicama. Mapiranje Vitezovićevih poslanica po mjestu slanja (vidi sliku 8) pokazuje i aksijalnu i radijalnu konfiguraciju¹⁶ ukazujući kako je Vitezović svoje poslanice slao uglavnom iz dva veća žarišta, uz veći broj mjesta iz kojih je poslao manji broj poslanica. Radijalnost u konfiguraciji omogućava nam da u određenoj mjeri opravdano govorimo o korištenju termina „republike”. Međutim, izražena heterofilija u kategoriji *Službe* ukazuje na to da Vitezović svoje poslanice gotovo uopće nije slao adresatima s istim interesima i istom djelatnošću. Za usporedbu, iz vizualizacija Voltaireove ego-mreže vidljivo je kako je gotovo trećina njegovih adresata pripadala miljeu *Znanost i pisma*.¹⁷ Ipak, iako su Vitezovićevi adresati u zanemarivom postotku pripadali miljeu književnika i znanstvenika, na opravdanost korištenja koncepta „književna republika” ukazuje nekoliko činjenica. Iako se nije radilo o znanstvenicima i književnicima, većina adresata pripadala je visokoobrazovanoj eliti. Na to ukazuje ne samo struktura Vitezovićeve mreže po kategoriji titula već i činjenica kako je Vitezović poslao

¹⁶ Radijalna konfiguracija sugerira da ego šalje manji broj pisama mnogim pojedincima na mnogim mjestima. Aksijalna konfiguracija pokazuje da ego šalje veći broj pisama mnogim pojedincima na jednom mjestu. Usp. *Voltaire and the Enlightenment. Mapping the Republic of Letters*.

¹⁷ Usp. *Voltaire and the Enlightenment. Mapping the Republic of Letters*.

i primljene poslanice redigirao s namjerom da ih objavi te ih time očito smatrao vrijednim literarnim sadržajem. Osim toga, bile su pisane u stihu, što ukazuje na književnu namjenu. Stoga se Vitezovićeve mreže adresata i poslanica može bez obzira na utilitarni sadržaj i izraženu heterofiliju, smatrati izdankom intelektualnih transfera ranonovovjekovne „književne republike“.

Zaključak

Historijska analiza mreža pristup je koji omogućava postavljanje hipoteza, njihovo dokazivanje i pokazivanje. U ovom istraživanju historijska analiza mreža pokazala se korisnom u sva tri aspekta. Pokazala je strukturu i konfiguraciju Vitezovićeve mreže koja bi bila nezamisliva bez upotrebe relacijskog modeliranja, kvantificiranja, analiza i vizualizacija. Pružila je dokaze i potkrijepila dosadašnje spoznaje o Vitezovićeve životu, od njegovih dvadesetih godina kad je uglavnom pisao prijateljima, ženama, sunarodnjacima, ljudima s kojima je imao jake veze do tridesetih godina koje možemo promatrati kao prijelazno razdoblje. U pedesetim godinama života uspostavlja se komunikacija s najvišim slojevima društva, a vidljivo je miješanje jakih i slabih veza kao najbolje okruženje za društveni uspon. U posljednjim godinama znakovito je opadanje snažnih veza, a povećanje broja slabih veza. O tome najbolje govori usporedba broja adresata atribuiranih kao prijatelji i broja adresata kojima Vitezović piše pohvalnu poslanicu, moli za pomoć ili novac. Sve navedeno potkrepljuje i produbljuje dosadašnje spoznaje i pretpostavke o Vitezovićeve društvenom usponu, ali i materijalnom padu na kraju života. Zanimljivo je kako su mreže s više naglašenih kategorija jasno pokazale i intrigantne rezultate koje metodama udaljenog čitanja tek treba dokazati: Vitezović je prijateljevao s nižim plemstvom, a od visokog plemstva tražio je novac.

Literatura

- Crossley Nick, Elisa Bellotti, Gemma Edwards, Martin G. Everett, Johan H. Koskinen, Mark Tranmer. 2015. *Social Network Analysis for Ego-Nets*. Los Angeles et al.: Sage.
- Edelstein, Dan, Paula Findlen, Giovanna Ceserani, Caroline Winterer, Nicole Coleman. 2017. Historical Research in a Digital Age: Reflections from the Mapping the Republic of Letters Project. *American History Review* 122.2: 400–424.
- Granovetter, Mark. 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78.6: 1360–1380.
- Kapeller, Johannes Preises. 2020. Letters and Network Analysis. *Companion to Byzantine Epistolography (Brill Companions to the Byzantine World)*. A. Riehle, ur. Leiden – New York – Cologne: Brill: 431–465.

- Lemercier, Claire. 2015. Formal network methods in history: why and how? *Social Networks, Political Institutions, and Rural Societies*. Georg Fertig, ur. Turnhout: Brepols: 281–310.
- Lemercier, Claire, Claire Zalc. 2019. *Quantitative Methods in the Humanities. An Introduction*. Prev. Arthur Goldhammer. Charlottesville i London: University of Virginia Press.
- Mapping the Republic of Letters*. <http://republicofletters.stanford.edu/index.html> (posljednji pristup 27. ožujka 2022)
- Moretti, Violeta, Gorana Stepanić. 2019. Pavao Ritter Vitezović: *Epistolae metricae*. Split: Književni krug Split.
- Nodegoat*. <https://nodegoat.net/about> (posljednji pristup 27. ožujka 2022)
- Voltaire and the Enlightenment. Mapping the Republic of Letters*. <http://republicofletters.stanford.edu/casestudies/voltaire.html> (posljednji pristup 27. ožujka 2022)
- Žejn, Andrejka. 2020. Stilometrijska analiza slovenske pripovjedne književnosti do prve izvorne slovenske priče. *Umjetnost riječi* 64.3-4: 263–283.

Vitezović in *Respublica litteraria*: Ego-network of Paulus Ritter Vitezović and Addressees of his Poetic Epistles

Summary

By following the approach of historical network analysis and by using the metadata of Vitezović's poetic epistles, in this research I have created the relational database and introduced social attributions for addressees to (re)construct the structure of the ego-network of Vitezović's addressees. The research has proven and visualized the (co)existence of strong and weak ties between Vitezović and his addressees during Vitezović's life, which deepens the current knowledge about Vitezović's social rise and material decline later in life. This research shows the dynamic of the ego-network of Vitezović's addressees, from his twenties when he mostly wrote to friends, women, compatriots, and people with whom he had strong ties to his thirties which we can observe as a transitional period. In his fifties, he established communication with the highest nobility of the society. A mixture of strong and weak ties probably gave him better access to new information and thus, enabled his social rise. In his latest years, a decline in strong ties is being visible, and an increase in the number of weak ones. This is best illustrated by a comparison of the number of addressees attributed as friends and the number of addressees to whom Vitezović wrote epistles of praise, begging for help or money. All of the above supports and deepens the previous knowledge and assumptions about Vitezović's social rise, but also the material decline at the end of his life. It is interesting how the composition of the network showed also the intriguing results that have yet to be proven by the method of distant reading: Vitezović was friends with the lower nobility, the high nobility he asked for money.

Keywords: Pavao Ritter Vitezović, epistles, historical network analysis, ego-nets, *Respublica litteraria*

